

АННОТАЦИЯ

**6D051700 – Инновациялық менеджмент мамандығы бойынша
PhD докторант Дабылова Малика Исембаевнаның
«Инновациялық қызметтегі ЖОО-ы мен бизнес-ортаның іс-әрекетін
ұйымдастыру» тақырыбындағы диссертациялық жұмысына**

Зерттеу тақырыбының өзектілігі экономиканың инновациялық даму бағытына көшуімен және ғылым, білім беру мен бизнес арасындағы тиімді өзара әрекеттесуді қамтамасыз ету қажеттілігімен байланысты. Қазақстанда ғылыми нәтижелерді коммерцияландыру және оларды экономиканың нақты секторына енгізу маңызды міндеттердің бірі болып табылады. Зерттеу тақырыбы «Ғылым және технологиялық саясат туралы» Қазақстан Республикасының Заңымен және Қазақстан Республикасында ғылым мен жоғары білімді дамытудың 2023 – 2029 жылдарға арналған тұжырымдамасымен, сондай-ақ ұлттық инновациялық жүйені дамытуға бағытталған мемлекеттік бағдарламалармен тығыз байланысты. Қазақстанның Жаһандық инновациялық индексіндегі позициясы инновациялық әлеуеттің толық пайдаланылмай отырғанын көрсетеді. Дүниежүзілік зияткерлік меншік ұйымы жариялаған деректерінде ғылыми-техникалық жарияланымдар саны бойынша Қазақстан 119-орында, бағдарламалық қамтамасыз етуге жұмсалатын шығындар бойынша 136-орында және венчурлық инвестициялар көлемі бойынша 112-орында орналасқан. Университеттер мен өнеркәсіп арасындағы ғылыми-зерттеу ынтымақтастығы көрсеткіші де төмен деңгейде қалып отыр, бұл индикатор бойынша Қазақстан 115-орында тұр. ЖОО мен бизнес-орта құрылымдарының өзара әрекеттесуі көбінесе жеке ғылыми жобалар немесе гранттық бағдарламалар шеңберінде жүзеге асырылады және оны жүйелі түрде ұйымдастыру мен басқарудың тиімді механизмдері жеткілікті деңгейде қалыптаспаған.

Зерттеу жұмысының мақсаты Қазақстан Республикасындағы жоғары оқу орындары мен бизнес-ортаның инновациялық қызметтегі іс-әрекетін ұйымдастырудың тетіктерін жетілдіру және өңірлік ерекшеліктерін ескере отырып ұсынымдар әзірлеу. Зерттеу жұмысының объектісі: Қазақстан Республикасындағы жоғары оқу орындары мен бизнес-ортаның іс-әрекетін ұйымдастыру шеңберіндегі инновациялық қызметті басқару жүйесі. Зерттеу жұмысының пәні: Қазақстан Республикасындағы жоғары оқу орындары мен бизнес-ортаның инновациялық қызметтегі іс-әрекетін ұйымдастырудың тиімділігін арттыруға бағытталған ұйымдастырушылық-экономикалық тетіктер мен басқару құралдары. Зерттеу жұмысының міндеттері:

1. Инновациялық қызметті басқарудың теориялық тұжырымдамаларын талдау.

2. ЖОО-ы мен бизнес-ортаның іс-әрекетін ұйымдастырудың моделдерін талдау.

3. Инновациялық қызметтегі ЖОО-ы мен бизнес-ортаның іс-әрекетін ұйымдастыруды басқарудың шетелдік тиімді тәжірибелерді зерттеу, Қазақстан Республикасы жағдайына бейімдеу жолдарын анықтау.

4. Қазақстан Республикасындағы ЖОО-ы мен бизнес-ортаның іс-әрекетін ұйымдастыруды институционалды қамтамасыз ету жүйесін талдау, құрылымдық элементтерін айқындау.

5. Инновациялық қызметтегі ЖОО-ы мен бизнес-ортаның іс-әрекетін ұйымдастырудағы кедергілерді анықтау.

6. Қазақстан Республикасының өңірлеріндегі ғылымның даму деңгейінің қазіргі жағдайын талдау.

7. Қазақстан Республикасындағы ЖОО-ы мен бизнес-ортаның іс-әрекетін ұйымдастыру моделін қалыптастыру, оны реттеу бойынша ұсынымдар әзірлеу.

Зерттеу жұмысы жүйелік, институционалдық және нәтижеге бағдарланған тәсілдерге негізделген. Сандық талдау барысында экономикалық-статистикалық әдістер мен кластерлік талдау (DBSCAN) қолданылып, өңірлердің инновациялық даму деңгейі бағаланды. Сапалық талдау ATLAS.ti бағдарламасы арқылы жүргізіліп, өзара әрекеттесудің негізгі факторлары анықталды. Нәтижелер SWOT-талдау негізінде жүйеленді.

Диссертациялық зерттеудің ғылыми жаңалығы жоғары оқу орындары мен бизнес-ортаның инновациялық қызметтегі іс-әрекетін ұйымдастыруды басқару мәселесін кешенді қарастыру және ғылыми шешімдер ұсынуымен айқындалады:

1. Теориялық және эмпирикалық зерттеулер негізінде «инновациялық қызметті басқару» ұғымына авторлық анықтама ұсынылды.

2. Сандық талдау нәтижесі негізінде өңірлердің инновациялық көрсеткіштері бойынша кластерлік әдіс негізінде Қазақстан Республикасының өңірлері топтастырылды және әр топ ерекшелігі бойынша инновациялық қызметтегі ЖОО-ы мен бизнес-ортаның іс-әрекетін ұйымдастыру бойынша ұсынымдар әзірленді.

3. Сапалық талдау негізінде ЖОО-ы мен бизнес арасындағы инновациялық қызметте іс-әрекетін ұйымдастырудың институционалдық ерекшеліктері айқындалып ұсыныстар берілді.

4. Инновациялық қызметтегі жоғары оқу орындары мен бизнес-ортаның іс-әрекетін ұйымдастыруды басқарудың өңірлік моделі әзірленді.

Диссертациялық зерттеу барысында әзірленген ұсынымдар мен модельдік шешімдер жоғары оқу орындарының инновациялық қызметін ұйымдастыру және бизнес-құрылымдармен тиімді серіктестік орнату үдерістерінде қолдануға бағытталған. Ұсынылған басқару тетіктері ғылыми нәтижелерді коммерцияландыру тиімділігін арттыруға, жобалардың

нарықтық әлеуетін бағалауды жетілдіруге және инновациялық бастамалардың нәтижелілігін қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Зерттеу қорытындылары өңірлік инновациялық саясатты қалыптастыруда және жетілдіруде қолданылуы мүмкін. ЖОО мен бизнес-ортаның іс-әрекетін ұйымдастыруды жүйелі түрде үйлестіру, инновациялық инфрақұрылымды дамыту және ғылыми әзірлемелердің экономикалық әсерін арттыру бағыттарында маңызды практикалық мәнге ие.

Қорғауға ұсынылатын ғылыми тұжырымдар:

1. Инновациялық қызметті басқару – нарық, мемлекет және ғылымның іс-әрекетін ұйымдастыру барысында ресурстарды тиімді үлестіру арқылы инновациялық нәтижелерге қол жеткізуді қамтамасыз ететін және үнемі жетілдіріліп отыратын көпдеңгейлі ықпал ету жүйесі.

2. Регрессиялық және кластерлік талдау арқылы өңірлік инновациялық даму деңгейі бойынша топтар анықталып, ұсынымдар берілді:

- 1 - топ - «Инновациялық ядролар», бұл өңірлер инновациялық әлеуеті бірқалыпты қалыптасқан аймақтар.

- 2 - топ - «Инновациялық дамуы төмен аймақтар» - инновациялық әлеуеті төмен және институционалдық базасы әлсіз өңірлер.

- 3 - топ - «Өзіндік инновациялық даму бағыты бар өңірлер» - ерекше құрылымдық-функционалдық сипатқа ие өңірлер. Үш топтың өзіне тән ерекшеліктері бойынша инновациялық қызметтегі ЖОО-ы мен бизнес-ортаның іс-әрекетін ұйымдастыруға ұсынымдар әзірленді.

3. Сапалық талдау нәтижелерін жүйелеу негізінде инновациялық қызметтегі ЖОО-ы мен бизнес-ортаның іс-әрекетін ұйымдастыруды жетілдіру бойынша үш деңгейде ұсынымдар берілді:

- Бірінші «Трансформация деңгейі» - ішкі тиімділік пен әлсіз жақтарын жоюға бағытталған.

- «Даму мен масштабтау деңгейі» - өсу жолдары, мүмкіндіктерді пайдалану.

- «Тұрақтылық деңгейі» - бірқалыпты қызмет ету жүйесін қалыптастыру, шығындарды азайту.

4. Инновациялық қызметтегі ЖОО-ы мен бизнес-ортаның іс-әрекетін ұйымдастыруды басқаруың өңірлік моделі әзірленді. Қазақстан Республикасының аумақтық ерекшелігін ескере отырып, Triple Helix-тің әрбір қатысушысының инновациялық қызметті жүзеге асыру барысы менеджмент теориясының жоспарлау, ұйымдастыру, ынталандыру және бақылау кезеңдерімен ұштастырылды.

Инновациялық қызметті басқарудың теориялық негіздерін талдау классикалық инновациялық менеджмент тұжырымдамаларының қазіргі жағдайда Triple Helix, ашық инновациялар және миссияға бағытталған саясат модельдерімен толыққанды үйлесетінін көрсетті. Инновациялық қызметті басқару ұғымы инновациялық менеджменттен кең екені негізделді.

- ол тек ұйым ішіндегі басқарумен шектелмей, өңірлік және ұлттық деңгейдегі институционалдық өзара әрекеттерді, саясат құралдарын және инновациялық инфрақұрылымды қамтиды.

ЖОО мен бизнес-ортаның инновациялық қызметтегі өзара әрекеттесуін ұйымдастырудың негізгі модельдері жүйеленіп, олардың мазмұны мен тиімділік шарттары айқындалды. Талдау барысында Triple Helix моделінің университет-бизнес-мемлекет өзара байланысына негізделген жетекші модель ретінде айқындалып, оның элементтері инновациялық үдерістің әр кезеңінде маңызды рөл атқаратыны дәлелденді. Triple Helix моделі өңірлік деңгейде инновациялық экожүйені қалыптастыруда стратегиялық үйлестіруші тетік ретінде қызмет ететіні және университеттерді – технологиялық интегратор, бизнесті – сұраныс генераторы, мемлекетті – реттеуші және үйлестіруші актор ретінде қарастыру қажеттілігі негізделді.

Халықаралық тәжірибені талдау мемлекеттік қолдаудың, коммерцияландыру инфрақұрылымының және университеттердің кәсіпкерлік функциясының шешуші рөл атқаратынын көрсетті, бұл тәжірибелер Қазақстан жағдайына бейімдеуді талап етеді. Бұл елдердің тәжірибесі инновациялық қызметті басқаруда нәтижеге бағытталған қаржыландыру, технологиялық трансферті жеделдету, стартап-экожүйені қолдау және университет-бизнес серіктестігін институционалдық деңгейде бекіту тетіктерінің тиімділігін дәлелдейді.

Қазақстандағы инновациялық экожүйені талдау оның институционалдық тұрғыдан қалыптасқанымен, университет-бизнес өзара байланысының әлсіздігі, коммерцияландыру деңгейінің төмендігі және өңірлік теңсіздіктердің сақталуы сияқты жүйелік мәселелердің бар екенін көрсетті. Зерттеу нәтижесі көрсеткендей инновациялық инфрақұрылым элементтері арасындағы үйлестірудің жеткіліксіздігі және коммуникациялық тетіктердің әлсіз дамуы ғылыми нәтижелердің нарыққа шығу қарқынын баяулатып отыр. Бұдан бөлек, бизнес-сектордың ҒЗТҚЖ-ға қатысу үлесінің төмендігі мен қолданбалы зерттеулердің жеткіліксіз дамуы инновациялық жүйенің экономикалық қайтарымдылығын шектейтін негізгі факторлар ретінде айқындалды.

Қазақстан Республикасында ЖОО мен бизнес-ортаның инновациялық қызметтегі өзара әрекеттесуін институционалдық қамтамасыз ететін нормативтік-құқықтық база қалыптасқанын көрсетті. Ғылым және технологиялық саясат туралы заңнамалар, ғылыми нәтижелерді коммерцияландыруға қатысты құқықтық актілер, кәсіпкерлік және салық заңнамалары университет-бизнес ынтымақтастығын дамытуға арналған құқықтық негіз екені айқындалды.

Қазақстан Республикасында ЖОО мен бизнес-ортаның инновациялық қызметтегі өзара әрекеттесуі көпдеңгейлі басқару жүйесі ретінде қалыптасқаны дәлелденді. Бұл құрылым стратегиялық, атқарушы,

операторлық және іске асыру деңгейлерінің өзара байланысын қамтамасыз етіп, мемлекеттік саясаттан бастап ғылыми нәтижелерді коммерцияландыруға дейінгі толық инновациялық циклды қамтиды. Жүргізілген талдау аталған деңгейлер арасындағы үйлестірудің жеткіліксіздігі, функциялардың қайталануы және ақпарат алмасу тетіктерінің әлсіздігі сияқты жүйелік мәселелердің бар екенін көрсетті.

Қазақстан Республикасында ғылыми-инновациялық дамудың ұзақ мерзімді динамикасы жалпы алғанда оң трендке ие екенін көрсетті. ҒЗТҚЖ шығындарының көлемі, ғылыми ұйымдар саны, зерттеушілер контингенті, жарияланымдар мен патенттік белсенділік көрсеткіштері біртіндеп өсу бағытын көрсетеді. Бұл ұлттық инновациялық жүйенің институционалдық тұрғыдан қалыптасып, ғылыми әлеуеттің біртіндеп нығайып келе жатқанын дәлелдейді.

Сандық талдау шеңберінде өңірлердің инновациялық даму деңгейін бағалау жүргізіліп, олардың арасында елеулі айырмашылықтардың бар екені анықталды. Регрессиялық модельдеу нәтижесінде инновациялық белсенділікке әсер ететін негізгі факторлар айқындалып, өңірлік саясатты саралау үшін аналитикалық негіз қалыптастырылды.

ЖОО мен бизнес-ортаның инновациялық қызметтегі өзара әрекеттесуіне әсер ететін негізгі факторлар жүйеленді. Сөз бұлты деректер ынтымақтастықтағы басты өзекті мәселелер ретінде қаржылық шектеулер, институционалдық кедергілер, құқықтық реттеудің жетілмегендігі, нарықтық бағдардың әлсіздігі және ғылыми нәтижелерді бизнеске тиімді трансформациялау мәселелерінің бар екенін көрсетті. Талдау университеттердің ғылыми әлеуеті мен білім беру ресурстарының жоғары екенін, алайда олардың бизнес қажеттіліктерімен толық үйлеспейтінін және коммуникациялық алшақтықтың сақталатынын айқындады. Жобаларды іске асыру барысында қолданбалы зерттеулердің үлесін арттыру, инновациялық жобаларды қаржыландыру тетіктерін жетілдіру және институционалдық қолдау құралдарын күшейту қажеттілігі анықталды. Нәтижелер ЖОО мен бизнес арасындағы өзара әрекеттесуді тиімді дамыту үшін қаржылық ынталандыруды арттыру, құқықтық және институционалдық ортаны жетілдіру, сондай-ақ нарыққа бағдарланған басқару тәсілдерін енгізу қажеттігін негіздейді.

Диссертациялық зерттеу тақырыбы бойынша 9 ғылыми еңбек жарияланды, оның ішінде 4 мақала Scopus дерекқорындағы халықаралық журналдарда, 2 мақала ҚР Ғылым және жоғары білім министрлігі ұсынған басылымдарда және 3 баяндама халықаралық конференция материалдарында жарық көрді.

Зерттеу нәтижелері халықаралық және республикалық ғылыми-практикалық конференцияларда апробациядан өтті. Сонымен қатар автор Erasmus+ ENINEDU халықаралық жобасына қатысып, зерттеу нәтижелерін қолданды.

Ұсынылған нәтижелердің практикалық маңыздылығы олардың тәжірибеге енгізілуімен расталып, «Daedalus Mind Projects» ЖШС және Ш. Есенов атындағы Каспий технологиялар және инжиниринг университетінде енгізу актілерімен бекітілді.

Кілт сөздер: инновация, инновациялық қызмет, инновациялық менеджмент, ЖОО пен бизнес-орта ынтымақтастығы, инновациялық қызмет басқару.